

LOGINIS METODAS TEISĖJE: SAMPRATOS PROBLEMA

Eglė Mackuvienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 75
El. paštas: eglemackuviene@gmail.com

Straipsnyje aptariamas vienas iš teisinio samprotavimo metodų – loginis metodas. Siekiama apibūdinti šį metodą, atskleisti, kokį turinį jam suteikia teisės diskurso dalyviai, atkreipti dėmesį į loginio metodo sampratos nevienareikšmiškumą. Vieni teisės diskurso dalyviai nurodo, kad savo poziciją grindžia teisine logika, vadovaujasi loginiu teisės aiškinimo metodu, kiti kritikuoja loginio metodo taikymą teisėje, tačiau paprastai nedetalizuoja, ką turi omenyje vartodami logikos, loginio metodo terminus. Kol aiškiai nepasakoma, ar logika teisėje, teisinio samprotavimo logika reiškia bendrąjį nuoseklumą ir neprieštarin-gumą, ar specialų, tik teisiniam diskursui būdingą samprotavimo būdą, bei neapibrėžiama, kada logika yra teisinio samprotavimo ir pačios teisės tyrimo metodas, o kada – tik taikytinas veikimo, tikslo siekimo būdas, tol teigimas, kad sprendimas priimtas vadovaujantis loginiu metodu, iškelia daugiau klausimų nei pateikia atsakymų.

The logical method, as one of the methods of legal reasoning, is analyzed in the article. The purpose is to describe the method, to investigate what meaning participants of legal discourse ascribes to this term, to point out to the variety of possible meanings and understandings of logic in the law. Participants of legal discourse are used to point out that their arguments are supported by legal logic or they use the logical method during the interpretation of law, others attack, criticize the use of logic in the law and legal reasoning. Although they usually do not elaborate what they mean by definitions „legal logic“ and „legal method“. When it is not said clearly if logic in the law and legal reasoning means either general consistency and proper rules of inference or specific methodology, suitable only for legal reasoning, when it is not detailed if logic is either method for research or method for action, then assertion that decision is made by using legal method brings more questions than presents answers.

Įvadas

Teisės ir logikos santykio problematika teisės teorijos moksle ir giminingose mokslo šakose nuolat sulaukia daugiau ar mažiau dėmesio. Teisės ir logikos sąsajumas paprastai nekvestionuojamas, tačiau tai, kas vadinama logika teisėje, dažnai yra skirtingai suprantama. Teisinio diskurso dalyviai neretai nurodo, kad savo poziciją grindžia teisine logika ar vadovaujasi loginiu teisės

aiškinimo metodu, tačiau paprastai nedetalizuoja, ką turi omenyje vartodami logikos ar loginio teisinio samprotavimo metodo terminus. Kartais loginio metodo taikymas teisėje yra kritikuojamas, tačiau iš kritikų teiginių galima numanyti, kad kritikuojamos ne tiek logikos, kiek teisės savybės. Taigi, loginio metodo teisėje turiniui atskleisti reikia ir teisės tyrėjų, mokslininkų dėmesio.

Lietuvos teisės doktrinoje logikos ir teisės sąsajas analizavo D. Mikelėnienė ir V. Mikelėnas [12], kalbinių-loginių metodą įvardijo A. Vaišvila [23], formaliosios logikos reikšmę teisiniam kvalifikavimui tyrė G. Lastauskienė [8], teisinės praktikos trūkumus su logika siejo J. Gumbis [7]. Šiuo straipsniu papildomi ir pratęsimi minėtų autorių tyrimai, aptariami Lietuvos teisės doktrinoje nenagrinėti logikos ir teisės santykio aspektai. Tyrimo tikslas – atskleisti loginio teisinio samprotavimo metodo ir logikos taikymo tiriant teisinį samprotavimą ypatumus, keliant hipotezę, jog loginio metodo teisėje samprata yra pakankamai daugiareikšmė, todėl loginio metodo ar teisinės logikos terminų vartojimas teisės diskurse jų nedetalizuojant nėra teisės diskurso aiškumą didinanti priemonė.

Siekiant šio tikslo straipsnio pirmoje dalyje analizuojamos teisės ir logikos sąsajų priežastys ir formos, atkreipiamas dėmesys į teisės ir logikos sampratų nevienareikšmiškumą. Antroje dalyje pateikiami praktinio tyrimo rezultatai, gauti išanalizavus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką, aptariama loginio metodo sampratos Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje dinamika. Šios pastabos papildomos išvalgomis, kurių kilo susipažinus su kitų aukščiausiųjų Lietuvos teismų praktika bei negausiu teisiniu reguliavimu šiuo klausimu. Trečioji straipsnio dalis skiriama aptarti loginio metodo teisėje sampratas teisės doktrinoje, logikos priemonių panaudojimo teisiniam samprotavimui galimybes, kartu atkreipiant dėmesį į dvejopą metodo reikšmės apibrėžimą.

Straipsnyje, be minėtų Lietuvos mokslininkų, remiamasi kontinentinei ir skandi-

naviškajai teisės tradicijai atstovaujančių autorių – R. Alexy, B. Brožeko, A. Peczeniko, H. Prakkeno, J. Stelmacho darbais, kartu analizuotos ir anglosaksiškajai teisės tradicijai atstovaujančių autorių nuomonės.

Vertinant pastarosios tradicijos diskusijas apie logikos reikšmę ir vietą teisėje, pažymėtina, kad čia nuomonės dažnai išsiskiria. Logikos metodo kritikai pasitelkia autoritetus, pavyzdžiui, O.W. Holmesą jaunesnįjį, pažymėjusį, kad „teisės esmė nėra logika, teisės esmė yra patyrimas“, teisėją Andrewsą, *Palsgraf v. Long Island Railroad Co.* byloje 1928 metais apibendrinusį – „Tai nėra logika. Tai yra praktinė politika“, H. L. A. Hartą, pažymėjusį, kad „logika tyli apie tai, kaip vertinti konkretybes“, ar R. Poundą, logiką tapatinusį su mechanistine jurisprudencija – „svarbiausia ir nuolatine nepasitenkinimo visa teise visais laikais priežastis kyla iš būtino mechaninio teisės taisyklių taikymo“ [20, p. 166–205]. Logikos metodo teisėje šalininkai, atvirkščiai, pabrėžia, kad loginis, dedukcinis samprotavimas yra teisės tradicijos, teisinio argumentavimo esminis elementas¹. Aiškumo šiai diskusijai bando suteikti R. Posneris, pažymėdamas, kad „logika aš laikau dedukcinę ir matematinę logiką, o ne sisteminių mąstymą apskritai arba specializuotą logiką, pvz., indukcinę logiką“ [18, p. 42–41]. Ši diskusija, kurioje loginiam metodui teisėje suteikiamos skirtingos reikšmės ir logika gretinama tiek su dedukciniu samprotavimu, tiek su analogijos taikymu precedentu besiremiančiame samprotavime (angl. *ca-*

¹ Angl.: „logical reasoning lies at the heart of the common-law tradition“ [2, 9 p.]; „strictly deductive reasoning is a genuine an important element in legal justification“ [10, p. 52].

se-based reasoning), tiek su mechanistine jurisprudencija ar formalizmu teisėje, daro įtaką ir Lietuvos teisės doktrinai.

Kontinentinėje teisės tradicijoje, kurioje skirtingai nuo visa apimančio anglosaksiškojo jurisprudencinio diskurso yra linkstama teisinius reiškinius ir jų tyrimus skaidyti į sudedamąsias dalis², loginio metodo teisėje sampratos paieškos ir logikos bei teisės sąsajų tyrimai lėmė savarankiškos studijų krypties – teisės ir dirbtinio intelekto studijų (angl. *Law & Artificial Intelligence Studies*) – susiformavimą. Tačiau šios krypties atstovams nukrypus į ypač formalizuotus teisės ir logikos tyrimus, klasikinėje teisės doktrinoje minėtų studijų išvalgomis neretai nepasinaudojama. Nedaug šiuo atveju gelbsti ir klasikinės logikos studijų kursas, kurį privalomai išklauso studijuojantieji teisę, nes šių studijų metu tėra aptariamos sudėtingesnės logikos rūšys, išsamiau nesiejant jų su praktiniu teisiniu samprotavimu ar jo tyrimu. Todėl kontinentinės teisės doktrinoje dažnai diskutuojant apie logiką teisėje ilgą laiką buvo apsiribojama antikinėmis, dar Aristotelio įvardytomis samprotavimo konstrukcijomis – silogizmu ir (ar) *modus ponens* taisykle³. Šiame straipsnyje argumentuojama, kodėl šių konstrukcijų nepakanka loginiam metodui apibrėžti ir kokius prieštaravimus teisės diskurse gali kelti logikos siejimas išimtinai su silogistika.

Manytina, kad loginio metodo teisėje, loginio teisinio samprotavimo metodo turinio tyrimas turi ne tik teorinę, bet ir praktinę

reikšmę – pavyzdžiui, siekiant įvertinti, ar teisinio diskurso dalyviai vienodai supranta metodą, kurį įvardija logika, ar vartodami loginio metodo teisėje terminą nekalba apie skirtingus samprotavimo aspektus, ar nepriskiria šiam metodui logikai nebūdingų savybių.

Įvado pabaigoje pažymėtina, kad daugiausia dėmesio straipsnyje *skiriama loginio teisinio samprotavimo metodo* sampratai atskleisti. Kartu straipsnyje vartojami, aptariami ir kiti teisės doktrinoje ar praktikoje vartojami terminai – „logika teisėje“, „teisinė logika“, „loginis teisės aiškinimo metodas“. Aiškų ir tikslų šių sąvokų ir jų reikšmių atskyrimą apsunkina tai, kad teisės ir logikos santykio tematika doktrinoje nagrinėjama labai įvairiais aspektais, o teisės praktikoje nesama aiškios minėtų su logika siejamų terminų skirties; tyrimą riboja ir straipsnio apimtis.

1. Logikos ir teisės sąsaja

Neapibrėžus ar nesutarus, koks yra loginio metodo turinys, nėra galima konstruktyvi diskusija apie logikos, loginio metodo teisėje tinkamumą, pritaikomumą ar privalomumą. Sudėtinga kontrargumentuoti, pavyzdžiui, tokiems iš esmės klaidingiems teisės diskurso dalyvių teiginiams – „formalusis loginis metodas nėra tinkamas ir todėl netaikytinas, nes juo vadovaujantis gaunamas teisine prasme neteisingas sprendimas“, „sprendimas yra teisingas, nes priimtas vadovaujantis teisine logika“ ir pan. Pirmojo teiginio klaida yra ta, kad neįvertinama prielaidų ir jų teisingumo ar klaidingumo reikšmė, antrojo teiginio – tai, kad loginiam metodui suteikiama speciali neįvardyta reikšmė, abiem atvejais – tai,

² Pavyzdžiui, bendrasis mokslas apie teisę yra suskaidomas į teisės teoriją, teisės filosofiją, teisės metodologiją, teisės sociologiją, teisės istoriją, etc.

³ Plačiau apie tai – trečioje šio straipsnio dalyje.

kad logikai galbūt priskiriama jai nebūdinga funkcija. Teisinių praktikų polinkį logikai priskirti savybes, kurių ji neturi, taikliai pažymi logikos ir teisės tyrėjas H. Prakkenas [17, p. 23]:

„Logika yra susijusi tik su argumentavimo forma: vienintelis dalykas, kurį atlieka logika, yra prielaidų ir išvadų susiejimas; prielaidų priimtino klausimas yra už logikos tyrimo ribų. Net išvadų priimtino klausimas nėra logikos klausimas: jei tinkamai išvesta išvada yra laikoma neteisinga dėl kokių nors kitų, su prielaidomis nesusijusių priežasčių, niekas logikos teorijoje nedraudžia prielaidas pakeisti; logika nėra susijusi su teisingų išvadų gavimu, ji yra susijusi su teisingomis išvedimo taisyklėmis. Kitaip tariant, jei nepatinka išvada, ne logika, o prielaidos yra tai, ką reiktų kaltinti.“

Teisės ir logikos santykio nevienareikšmiškumą ir galimas priešingas nuomones apie logikos vaidmenį teisėje lemia tai, kad tiek teisė, tiek logika yra suprantamos įvairiai, nesama vieno teisės ar logikos apibrėžimo.

Remiantis klasikiniu požiūriu, teisė apibrėžiama kaip teisės normų sistema. Vartojant šiuolaikinius sistemų teorijos terminus bei pripažįstant teisės atvirumą, šis apibrėžimas performuluotinas taip – teisė yra nuolat besikeičianti specialių teisinių žinių sistema. Teisinio pragmatizmo atstovams teisė yra socialinė praktika: teismų ir kitų teisės diskurso dalyvių argumentacinė veikla. Taigi, teisė gali būti analizuojama ir kaip statinio, ir kaip dinaminio pobūdžio reiškinys. Jei apie teisę kalbama kaip apie teisės taisyklių sistemą ir siekiama įvardyti šios sistemos funkcionavimo dėsningumus (būdingos iliustracijos čia būtų Kelzeno hierarchinė ar Harto pirminių ir antrinių

normų sistemos), susiduriama su sistemos sudėtingumo problema. Sistema nėra vienalytė, nes ją sudaro iš dalies skirtingos prigimties objektai – teisės normos ir teisės principai. Atitinkamai šių skirtingų vienos sistemos objektų santykiai negali būti iš anksto apibrėžti, (logiškai) nustatyti, nes tik konkrečiomis aplinkybėmis tampa aišku, ar ir kuriam teisės principui konkrečioje situacijoje suteikiamas prioritetas. Dar vienas teisės dvilypumas – teisė yra realiai egzistuojančios, teisės šaltiniuose įtvirtintos ar visuotinai pripažįstamos teisės normos ir reali praktika, *teisė, kokia ji yra*, tačiau kartais teisė suvokiama ir kaip siekiamybė, idealas, *teisė, koka ji turi būti*⁴. Atsižvelgiant į tai, kuri teisės samprata analizuojama, yra skirtingi ir teisės tyrimo ir teisės veikimo metodai.

Kalbant apie logiką, vienos logikos sampratos taip pat nesama. Bendriausiu požiūriu, logika yra tinkamas, teisingas samprotavimo būdas, nepriekaištingas ir abejonių nepaliekantis įrodymas. Logika paprastai yra siejama su dedukciniais samprotavimais, kurių pagrindinis skiriamasis bruožas yra tas, kad jais remiantis iš teisingų prielaidų visada gaunama teisinga išvada. Tai yra siauroji, griežtoji logikos samprata. Tačiau kartais loginiu samprotavimu įvardijami ir nededukciniai, tikimybiniai samprotavimo metodai (indukcija, analogija, hipotezė, abdukcija), kuriais iš teisingų prielaidų gaunama tik tikėtina, galbūt teisinga išvada. XIX–XX a. logikos mokslo revoliucija, siejama su matematinės formaliosios logikos

⁴ Plačiau apie šias ir kitas teisės sampratas, šių sampratų privalumus ir trūkumus žr. [11, p. 295–299; 14, p. 173–175].

atsiradimu ir vystymusi, lėmė naujų logikos porūšių, loginio tyrimo sistemų susiformavimą. Vien jų išvardijimas, kiekvienos iš jų plačiau neanalizuojant – teiginių, predikatų, klasių, deontinė, modalumo, deskriptyvioji, laiko, nuginčijama, netolydžioji ir kt. logika [13, 16, 17] – rodo logikos tyrimų įvairiapusiškumą.

Kodėl tada teisė ir logika yra siejamos? Manytina, kad tam esama bent keletas objektyvių priežasčių.

Pirma, teisinėje veikloje ir logikos tyrimuose keliami panašūs tikslai: įvardyti teisingą sprendimą, tinkamai šį sprendimą pagrįsti, remiantis tam tikra žinoma informacija daryti išvadas. Teisingumas, neprieštaringumas, tiesa – svarbios abiejų tyrimo sričių kategorijos. Plačiau analizuojant, be abejo, būtų pastebėta, kad teisingumas logikoje ir teisingumas teisėje nėra suprantami tapačiai, nes logikoje pirmiausia teisingumas reiškia tinkamus samprotavimus būdus, kurie leidžia iš teisingų prielaidų išvesti teisingą išvadą (teisingumas formos požiūriu), o teisėje teisingumas visų pirma reiškia materialinį teisingumą (teisingumą turinio požiūriu)⁵. Tačiau tai nėra kliūtis gretinti šių sričių tyrimus.

Antra, logikos mokslą ir teisės mokslą sieja tai, kad abiejuose reikšmingą vietą užima samprotavimo veikla ir jos tyrimai. Šis logikos ir teisės mokslų santykis yra dvejopas.

Viena vertus, logikos mokslas, tiriantis samprotavimo dėsningumus, gali būti laikomas pagalbine teisės mokslo priemone. Jei teisinis samprotavimas laikomas atskiru

racionalaus bendrojo samprotavimo atveju, jam taikytini ir bendrajam samprotavimui būdingi dėsningumai, taigi, ir logikos mokslo atrasti dėsningumai. Logikos mokslas yra „naudingas“ teisės praktikai ir teorijai: loginio išvedimo taisyklės taikomos teisiniam samprotavimui, taip pat loginiai formalizavimai gali būti pasitelkiami siekiant atkurti, išskleisti teisinį samprotavimą, išaiškinti galimas samprotavimo spragas, nenuoseklumus, trūkumus.

Kita vertus, teisinis samprotavimas yra tinkamas ir įdomus logikos mokslo tyrimo objektas, nes yra labiau apibrėžtas ir formallesnis nei bendrasis samprotavimas. Teisinio samprotavimo apibrėžtumas pasireiškia tuo, kad teisės diskurse ginamai pozicijai pagrįsti naudojami ne bet kokie argumentai, o tik tie, kurie vienu ar kitu būdu sietini su teise. Vadinamasis, prielaidų aibė, kuria remiantis samprotaujama, yra siauresnės apimties nei bendrojo samprotavimo atveju. Taip pat teisiniuose tekstuose yra daug santykinai pastovias reikšmes turinčių formalizuotų sąvokų (pvz., „ieškovas“, „atsakovas“, „neatsargumas“, „tyčia“, „nuosavybė“ ir kitos), kurios gali būti gretinamos su šiuolaikinėje logikoje vartojamais formaliais kintamaisiais, užrašomos naudojant simbolines išraiškas. Taigi yra galimas ankstesnėje pastraipoje aptartam priešingas požiūris: ne logika laikoma pagalbine teisės priemone, o teisė – vienu iš logikos mokslo tyrimo objektų, pagalbine logikos priemone. Teisinis samprotavimas – specialus bendrojo racionalaus samprotavimo atvejis [3] ar speciali praktinio samprotavimo forma [6, p. 267] – naudingas logikai, nes tiriant teisinius samprotavimus apibrėžiamos specialios samprotavimo formos, konstruojami

⁵ Skirtingas termino „teisingas“ reikšmes rodo šio termino variacijos anglų kalba – *right, correct, true, just*.

nauji logikos porūšiai. Pastarasis požiūris vyrauja minėtoje pastaraisiais dešimtmečiais besiplėtojančioje teisės ir dirbtinio intelekto studijų kryptyje.

Apibendrinus šiuos pastebėjimus apie teisinį samprotavimą ir jo tyrimą, galima teigti, kad teisinė praktika, būdama racionali kalbinė argumentacinė veikla, neišvengiamai yra sietina su racionalaus kalbinio samprotavimo dėsningumus tiriančia logika.

Trečia galima teisės ir logikos sąsaja yra susijusi su teisės, kaip normų sistemos, samprata. Teisę laikant santykinai apibrėžta normų sistema ar specialių teisinių žinių sistema, tokią sistemą yra paranku gretinti su logikoje žinomomis ir tiriamomis dedukcinėmis teorijomis⁶. Teisė, teisinių žinių sistema šiuo atveju laikoma sudėtinga dedukcine teiginių ir sąvokų aibe, kurioje vienos teisinio pobūdžio žinios yra dedukciškai išvedamos iš kitų šios sistemos teisinių žinių. Ir nors tyrimai dedukcinių teorijų srityje parodė, kad sudėtingesniais dedukcinių teorijų atvejais negalima pasiekti absoliutaus uždarumo ir neprieštaravimo⁷, tačiau pats santykinai uždaras ir sau pakankamos dedukcinės teorijos modelis yra patrauklus. Su dedukcinių teorijų tyrimais gali būti gretinamos teisės doktrinos diskusijos apie teisės uždarumą ir pakankamumą

⁶ Dedukcinė teorija (dedukcinė teiginių ir sąvokų aibe) pasižymi tokiomis savybėmis: visi dedukcinės teorijos teiginiai yra teisingi; visi teorijos teiginiai dedukciniais metodais išvedami iš nedidelio skaičiaus pirminių teiginių, priimtų be įrodymo (aksiomų); visos teorijos sąvokos apibrėžiamos remiantis nedideliu skaičiumi pirminių neapibrėžtų teorijos sąvokų.

⁷ Vadinamosios K. Gödel teoremos logikos mokslė teigia, kad jei dedukcinė sistema yra pakankamai sudėtinga ir išplėtotą, tai iš jos aksiomų negalima išvesti visų tos teorijos teiginių, taip pat formalios dedukcinės teorijos neprieštaravimo neįmanoma įrodyti tos pačios teorijos priemonėmis.

sau pačiai, teisės ir moralės atskirtį, teisės dėsningumų taikymą neišėinant už teisės ribų, o logikos priemonėmis gali būti verifikuojamas teisinių žinių sistemų neprieštaravimas.

Šioje dalyje pateiktos pastabos pagrindžia tam tikrą teisės ir logikos studijų bei praktikos susietumą, giminingumą. Tačiau jos neleidžia atsakyti į klausimą – koks yra loginio teisinio samprotavimo metodo turinys, ką reiškia taikyti loginį metodą teisėje? Atsakymų į šį klausimą siekiama ieškoti analizuojant Lietuvos aukščiausiųjų teismų argumentaciją.

2. Logikos ir loginio metodo samprata Lietuvos jurisprudencijoje

Straipsnio pradžioje pažymėta, kad teisės diskurso dalyviai dažnai neįvardija, ką turi omenyje teigdami, jog taiko loginį metodą. Šioje dalyje analizuojant teismų ir proceso dalyvių argumentaciją, siekiama bent apytikriai įvardyti loginio metodo teisėje turinį, kuris šiam metodui suteikiamas praktinėje jurisprudencijoje.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos analizė rodo, kad teisinio teksto loginio aiškinimo, samprotavimo logiškumo svarba minima jau pirmuosiuose 1993 metų Teismo nutarimuose. Pavyzdžiui, Teismas, siekdamas atskleisti Seimo rinkimų įstatyme įtvirtinto reikalavimo kandidatui į Seimo narius nebūti susaistytam priesaika kitai valstybei turinį, šio reikalavimo esmę aiškina remdamasis „nuostatos loginiu aiškinimu“, kartu šią nuostatą gretindamas su kitos sąvokos – „pilietybės“ – samprata [24]. Atskleidžiant įstatymų leidybos esmę, pabrėžiama, kad

šis procesas – tai visuma juridiskai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas ir „atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka“ [25]. Teismas kalba apie teiginių „loginį susietumą“ [26], apie tai, kad viena norma yra „logiškas minėtų (kitų – *E. M.*) normų tęsinys“ [30], kad tam tikras požiūris negali būti teisingas, nes jis „nėra logiškas“ [31].

Galima teigti, kad pirmųjų metų Konstitucinio Teismo nutarimuose loginis aiškinimas yra siejamas su bendriausiais tinkamo samprotavimo bruožais: nuoseklumu, neprieštarinumu, tinkamais reiškinių, kategorijų, sąvokų ryšiais. Logika čia suprantama ne tik kaip neprieštaringas deduktivus įrodymo būdas, reiškiantis, kad iš teisingų prielaidų išvedama teisinga išvada, tačiau ir kaip lyginimu, analogija, indukcija, klasifikavimu, analize, sinteze besiremiantis samprotavimas, kuris nors ir neužtikrina absoliutaus neklaidingumo, tačiau garantuoja pakankamai teisingą išvadą. Manytina, kad ši sisteminio neprieštarinumo prasmė logikai suteikiama ir Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatyme, kurio 10 straipsnio „Teisės akto turinio reikalavimai“ 2 dalyje nustatyta, kad „teisės akto turinys turi būti logiškas, glaustas ir aiškus“ [1]. Į šią logikos plačiuoju požiūriu sampratą atkreipia dėmesį ir G. Lastauskienė [9, p. 40]. Panašų požiūrį rodančių pavyzdžių galima rasti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo samprotavimuose. Pavyzdžiui, šių teismų sprendimų konstatuojamosiose dalyse vartojamos frazės – „logiškai išplaukia“ [44], „logiškai turi būti nurodoma“ [42], „logiškas rezultatas“ [41], „logiška pasekmė“

[42], „prieštarauja elementariai logikai“ [40, 48], „teismai, vertindami įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais“ [45] ir kt. Logika šiuo atveju suprantama tiek kaip neprieštaringas įrodymas, išvedimas, tiek kaip sisteminis požiūris į sąvokas ir jų turinį, teisės normų ar faktinių bylos aplinkybių lyginimas, gretinimas. Aptartais atvejais logika laikoma sudedamąja tam tikro bendro loginio-sisteminio-lingvistinio teisės aiškinimo metodo dalimi.

1995–2000 metais Konstitucinis Teismas savo nutarimuose pradeda įvardyti Konstitucijos aiškinimo, tyrimo būdus: minimas pažodinis, loginis, sisteminis, lyginamasis aiškinimas ar tyrimas. Tačiau ir šiuose nutarimuose loginis metodas dar nėra įgavęs savarankiškumo – loginis aiškinimas iš dalies tapatinamas (ar laikomas sinonimu) su sisteminiu aiškinimu. Loginis ir sisteminis teisės aiškinimas šiuose nutarimuose paprastai priešpriešinamas pažodiniam teisės aiškinimui ir taikymui. Pavyzdžiui, analizuodamas Konstitucijos ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos santykį, teismas pažymi, kad „Konstitucijos ir Konvencijos normų suderinamumo (santykio) aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis“ [27], sprenddamas Žemės įstatymo kai kurių nuostatų konstitucingumo klausimą, teismas nurodo, kad įstatymo sąvokų aiškinimas turi būti ne tik pažodinis, bet ir loginis, sisteminis [28], „remiantis lingvistiniu, loginiu, sisteminiu įstatymo normų aiškinimu“ analizuojamos Valdininkų įstatymo nuostatos [29], pasinaudojus operatyvinės veiklos modelio sąvokos „loginiu, sisteminiu, lyginamuoju su kitomis to paties 2 straipsnio nuostatomis

tyrimu“ atskleidžiama operatyvinės veiklos modelio samprata [32] ir pan.

Galima teigti, kad iki pat 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo, kai Konstitucinis Teismas pirmą kartą įvardijo išsamų teisės aiškinimo metodų sąrašą, loginis teisės aiškinimo metodas konstitucinėje jurisprudencijoje visų pirma buvo siejamas su bendriausiomis racionalaus, tinkamo samprotavimo savybėmis: nuoseklumu, neprieštaringumu, sistemiškumu ir pan.

Pastarųjų metų nutarimuose Konstitucinis Teismas išskiria šiuos teisės aiškinimo metodus: lingvistinį (verbalinį), sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį [33, 34, 35, 36, 37, 39]. Manytina, kad toks teisinio samprotavimo, teisės aiškinimo būdų sąrašo įvardijimas, metodų išskyrimas reiškia ir tai, kad kiekvienam iš nurodytų metodų suteikiama atskira, savarankiška prasmė ir reikšmė. Loginis metodas nebėra sisteminio ar lyginamojo aiškinimo sinonimu – jis laikomas atskiru, savarankišku metodu. Pažymėtina, kad kitų aukščiausiųjų teismų argumentacijoje taip pat galima identifikuoti šį požiūrį į logiką pokytį: teismai vartoja ne tik bendro pobūdžio teiginius „logiškai išplaukia“ ar „logiška pasekmė“ ir pan., tačiau pažymi besiremiantys loginiu aiškinimo metodu, būdu. Pavyzdžiui, Vyriausiojo administracinio teismo nutartyse argumentuojama: „iš nuostatų lingvistinio, sisteminio ir loginio aiškinimo seka“, „aiškinant nuostatas loginiu ir sisteminiu būdais, darytina išvada“ [47, 49] ir pan.

Taigi, galima situacija, kad teismai, įvardydami loginį metodą kaip atskirą teisės aiškinimo metodą, šiam metodui, kaip ir

kitiems metodams (būdams), suteikia tam tikrą specialią, „teisinę“ prasmę.

Visų Konstitucinio Teismo įvardytų metodų turinio atskleidimas nėra šio tyrimo užduotis, vis dėlto pažymėtina, kad kai kurių metodų turinį pakankamai aiškiai nusako pats metodo pavadinimas. Tokie „pakankamai aiškūs“ metodai yra, pavyzdžiui, bendrųjų teisės principų metodas ar precedentų metodas. Kai kuriems kitiems metodams, kurių pavadinimai nėra tiesiogiai sietini su teise, suteikiama speciali teisės diskurse naudojama reikšmė. Pavyzdžiui, sisteminis metodas reiškia ne tik ir ne tiek bendrą sisteminį požiūrį, o pirmiausia yra siejamas su teisės, kaip organizuotos normų sistemos, struktūra ir šios struktūros sisteminė analize, kai atskira teisės norma negali būti pritaikyta neatsižvelgus į tos normos vietą teisės normų sistemoje, ryšius su kitomis teisės normomis. Atitinkamai istorinis metodas reiškia ne bendras istorijos studijų išvalgas, o pirmiausia skirtingų laikotarpių teisinių tekstų ar teisinių idėjų analizę, ir pan.

Nebūtų klaidinga teigti, kad lingvistinio (verbalinio) ir loginio metodų turinys bei jų taikymas teisėje kelia daugiausia diskusijų. Tiek lingvistinis metodas, tiek loginis metodas yra dažniausiai taikomi teisėje ir kritikuojami teisės doktrinoje. Vienais atvejais lingvistinis ir loginis metodai esti greta – kai jie reiškia formalų teisės taikymą, ištikimybę „teisės raidei“, teisės taisyklei, teisėjo diskrecijos ribojimą. Šios loginio metodo teisėje sampratos – kai logika pirmiausia reiškia tikslų teisės taisyklės pritaikymą – iš dalies laikomasi Lietuvos teisės doktrinoje [7, 9]. Kitais atvejais lingvistinis ir loginis metodai priešpriešinami – kai pirmasis reišk-

kia pažodinių teisės taikymą, o antruoju įvardijamas visų galimų argumentų naudojimas juos sudėstant į nuoseklias argumentavimo sekas ar schemas. Pastarasis požiūris, kaip jau buvo pabrėžta, aptinkamas ankstesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose.

Pažymėtina, kad terminas „teisinė logika“ teismų argumentacijoje vartojamas rečiau ir pakankamai lakoniškai, pavyzdžiui, „nurodyti argumentai nesuderinti su teisine logika“ [46], „trūksta juridinės logikos“ [38], „teisinės logikos požiūriu pavartotas teisinių sąvokų junginys yra netinkamas“ ir pan., t. y. neatskleidžiant termino „teisinė logika“ turinio. Laikytina, kad teisinės logikos termino sampratai atskleisti, remiantis Lietuvos praktine jurisprudencija, nesama pakankamai duomenų.

Apibendrinant atliktą teismų praktikos analizę, konstatuotina, kad Konstitucinio Teismo ir kitų Lietuvos aukščiausiųjų teismų jurisprudencija nepateikia aiškaus atsakymo, kas laikytina teisinio samprotavimo loginiu metodu. Viena vertus, loginis metodas gali būti laikomas sisteminio teisės aiškinimo ir taikymo metodo sinonimu, reikšti priešingybę pažodiniam teisės taikymui, kita vertus – loginis metodas gali būti suprantamas kaip tikslus „teisės raidės“ laikymasis, taigi, iš esmės reikšti pažodinį teisės taikymą.

Šį prieštaravimą siekiama išspręsti kitoje straipsnio dalyje pasitelkiant teisės doktrinos įžvalgas ir atkreipiant dėmesį į dvi skirtingas metodo sampratas.

3. Loginis metodas teisėje: doktrinos įžvalgos

Metodas gali būti suprantamas tiek kaip sąmoningai pasirinktas veikimo būdas, kuriuo

siekiama užsibrėžo tikslo, tiek kaip tyrimo priemonių ir būdų, kuriais siekiama pažinti, iširti reiškinį, visuma [22, p. 114].

Teisės praktikoje paprastai pabrėžiama pirmoji metodo prasmė. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo nuostatose, nurodančiose, kad teisiniam samprotavimui turi būti pasitelkti tam tikri metodai, iš jų ir loginis metodas, visų pirma metodas suprantamas kaip veikimo būdas, kuriuo siekiama tinkamo ir visapusiško teisinio samprotavimo, lemiančio teisingo teisinio sprendimo radimą. Ši metodo, kaip veikimo būdo, prasmė pabrėžiama normatyviosiose teisinio samprotavimo teorijose, kurių tikslas – įvardyti ir pagrįsti logikos (ir ne tik) taisykles, kuriomis turi būti vadovaujama samprotaujant.

Moksliniuose teisės tyrimuose dažnai yra svarbesnė antroji metodo prasmė, kai loginis metodas yra laikomas viena iš priemonių, kuriomis tiriama teisinė realybė. Šiuokart nesiekiama nurodyti, kaip turi būti samprotaujama, o vertinama, ar ir kiek teisinis samprotavimas atitinka logikos dėsnius. Šio tikslo – aprašyti, analizuoti, įvertinti teisinį samprotavimą – yra siekiama deskriptyvioiose teisinio samprotavimo teorijose (tiek empirinėse, tiek analitinėse).

Aiškios normatyviųjų ir deskriptyviųjų teisinio samprotavimo teorijų ribos nesama, nes, pirma, tik pažinus reiškinį, išanalizavus teisinio samprotavimo ypatumus, galima formuluoti taisykles, kurios taikytinos šiam samprotavimui, ir, antra, net ir nurodžius neginčijamas, pagrįstas, teisingas samprotavimo formas, kurios turi būti taikomos teisiniam samprotavimui, reikia analizuoti teisinę praktiką ir vertinti, kokia

apimtimi šios idealios konstrukcijos yra ir (ar) gali būti veiksmingos praktikoje⁸.

Kita vertus, dviejų sampratų – metodo, kaip veikimo būdo ir metodo, kaip pažinimo būdo, – neišskyrimas dažnai lemia ir aiškumo trūkumą teisės doktrinoje ir praktikoje, kai kalbama apie logiką teisėje ar teisę logikoje.

3.1. Silogistika

Teisės teorijoje dažnai yra pabrėžiama, kad teisiniam samprotavimui yra būdingas dviejų deducinių samprotavimo elementų taikymas – silogizmo schema ir *modus ponens* taisyklė. Ypač tai pasakytina apie kontinentinės teisės tradiciją, kurioje svarbią teisinio samprotavimo dalį sudaro teisinis kvalifikavimas – bendrosios teisės normos pritaikymo individualiam atvejui ir individualios teisės normos sukūrimo procesas [9, p. 41–42].

Silogizmo (gr. *sylogismos* – samprotavimas) taikymas – tai deducinis samprotavimas⁹ nuo bendro prie konkretaus; schema, kurią sudaro galiojanti taisyklė (didžioji premisa), šią taisyklę atitinkančios faktinės aplinkybės (mažoji premisa) ir teisinga išvada, kuri gaunama konstatavus, kad mažoji premisa atitinka didžiąją premisą. Pavyzdžiui¹⁰,

⁸ Pvz., R. Alexy teisinio argumentavimo teorija gali būti laikoma normatyvine teorija, nes formuluoja teisiniui samprotavimui taikytinų samprotavimo taisyklių sąrašą [3, p. 311–318], tačiau iš dalies ir deskriptyviaja teorija, nes joje analizuojami teisinio diskurso bruožai, pagrindžiama, kodėl teisiniui diskursui taikytinos ir bendrojo praktinio samprotavimo taisyklės ir formos, pan.

⁹ Deducinis samprotavimas yra toks samprotavimas, kuriuo iš teisingų prielaidų būtinai gaunama teisinga išvada.

¹⁰ Čia ir toliau naudojamas chrestomatinis L. H. A. Har-

Didžioji premisa *už važinėjamą motorine transporto priemone parke yra baudžiama*

Mažoji premisa *Jonas motoriniu dviračiu įvažiavo į parką*

Išvada *Jonas turi būti baudžiamas.*

Modus ponens (gr. *modus ponens* – teigimo būdas) taisyklė – tai viena iš deducinio išvedimo taisyklių, formaliai užrašoma: „Jei A, tai B. Žinoma, kad A yra. Taigi, yra ir B.“ Pavyzdžiui, jei A yra teiginys „transporto priemonė turi variklį“, o B yra teiginys „transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė“, tai taisyklės pritaikymas atrodytų taip:

Jei A, tai B *jei transporto priemonė turi variklį, tai transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė*

A yra *transporto priemonė turi variklį*

taigi, yra ir B *transporto priemonė yra motorinė transporto priemonė.*

Aptartos samprotavimo schemas yra pakankamai nesudėtingos ir, be abejo, neparodo viso teisinio samprotavimo sudėtingumo. Pavyzdžiui, taisyklės „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti yra draudžiama“ pritaikymas situacijoje, kai asmuo motoriniu dviračiu vežė sužeistą vaiką į ligoninę ir trumpiausias kelias iki ligoninės buvo būtent per parką, ir kartu silogizmo schemas pritaikymas nebėra trivialis, nes situacijai taikytinas ir būtino-

to pavyzdys [8, p. 223–227] apie galiojančios teisės taisyklės, nustatančios, kad „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“, taikymą įvairiomis situacijomis.

jo reikalingumo principas, kuris nulemia taisyklės taikymo išimtį. Kitu hipotetiniu atveju, jei vietos bendruomenė parke nori pastatyti paminklą karo aukoms – tanką ir tankas turi variklį, tai formaliai laikantis taisyklės nei tanko įvažiavimas, nei jo atgabenimas neturėtų būti galimas¹¹. Ir nors šiuo atveju nėra akivaizdžios kitos teisės taisyklės ar principo, kurie nukonkuruotų teisės taisyklę „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“, pastarosios taisyklės taikymo pagrįstumas nėra akivaizdus.

Kita vertus, galima teigti, kad silogizmo schema yra tinkama parodyti samprotavimo procesą, nepaisant to, kad kartu yra atliekami ir kiti veiksmai – aplinkybių interpretavimas, teisės aiškinimas, situacijai taikytinos teisės taisyklės¹² ar šios taisyklės išimties parinkimas, kolizijų sprendimas, subsumcijos pritaikymas¹³. Galima pateikti ir daugiau samprotavimo išskleidimo žingsnių¹⁴ ir teisinį samprotavimą parodyti išplėstine silogizmo schema:

(1) $\forall x$ (važinėjo parke motorine transporto priemone (x) \rightarrow baudžiamas (x)) [bendro pobūdžio teisės norma]

¹¹ Jei turima kita aptariamais teisės taisyklės variacija – „parke motorinėmis transporto priemonėmis būti draudžiama“, tai tokiu atveju būtų kvestionuojamas ir pats tanko kaip paminklo stovėjimo parke faktas.

¹² Terminas „teisės taisyklė“ šiame straipsnyje vartojamas plačiąja reikšme ir reiškia tiek įstatymų leidėjo priimtas teisės normas, tiek teismų sprendimuose, turinčiuose precedento galią, suformuluotas ir analogiškose bylose taikytinas taisykles, tiek paprotinės teisės normas.

¹³ Subsumcija – buvimas pavaldžiam, vienos sąvokos reikšmės priskyrimas kitai sąvokai, t. y. konstatavimas, kad faktinė situacija atitinka teisės normą.

¹⁴ R. Alexy teisinio argumentavimo teorijoje reikalavimas kuo labiau eksplicitiškai detalizuoti samprotavimą yra formuluojamas kaip viena iš teorijos taisyklių: „(J.2.5) Būtina atlikti kiek galima daugiau išskleidimo žingsnių“ [3, p. 247].

(2) nėra priešasčių netaikyti (1) taisyklės [kolizijų sprendimas]

(3) važiavo parke motoriniu dviračiu (Jonas) [faktinės aplinkybės]

(4) $\forall x$ (motorinis dviratis (x) \rightarrow turi variklį (x) \rightarrow motorinė transporto priemonė (x)) [interpretavimas]

(5) važinėjo parke motorine transporto priemone (Jonas) [plaukia iš (3) ir (4), taikant *modus ponens*]

(6) baudžiamas (Jonas) [plaukia iš (1), (2) ir (5), taikant *modus ponens*]

(7) $\forall x$ ((baudžiamas (x) \wedge konkrečios aplinkybės (x)) \rightarrow 100 Lt dydžio bauda (x)) [taisyklės sankcijos individualizavimas]

(8) konkrečios aplinkybės (Jonas) [faktinės aplinkybės]

(9) 100 Lt dydžio bauda (Jonas) [plaukia iš (6), (7) ir (8), taikant *modus ponens*],

čia \forall – kiekvienas; x – bet kuris asmuo; \rightarrow – seka, \wedge – ir.

Teisinį samprotavimą galima sutalpinti į silogizmo schemą ne tik kai taikoma įstatymų leidėjo nustatyta ar teismų praktikos suformuluota teisės taisyklė, bet ir tais atvejais, kai sukuriama nauja konkrečiam atvejui taikytina teisės taisyklė ar galiojanti teisės taisyklės išimtis. Aptartoje situacijoje, kai per parką buvo važiuota į ligoninę, galima vertinti, kad būtų taikoma taisyklė „jei yra svarbių priežasčių, tokių kaip žmogaus gyvybės ar sveikatos išsaugojimas, per parką važiuoti motorinėmis transporto priemonėmis galima“.

Aptarti dedukciniai samprotavimai – silogizmas ir *modus ponens* taisyklė – pagrįstai gali būti laikomi išreiškiančiais teisinio samprotavimo esmę¹⁵. Silogizmo

¹⁵ Šiame straipsnyje plačiau neaptariami klasikiniai nededukciniai samprotavimo būdai, kurie taip pat kar-

ir teisinio samprotavimo gretinimą lemia tai, kad teisinis samprotavimas yra norminio pobūdžio samprotavimas, t. y. normomis, taisyklėmis grįstas samprotavimas¹⁶. Galima sutikti su G. Lastauskiene, konstatuojančia, kad „silogistinio mąstymo schema, kai pagal didžiąją premisą teisiškai kvalifikuojamas individualus gyvenimo atvejis, išreiškia teisinio kvalifikavimo esmę“ [9, p. 52].

Tačiau abejotina, ar teisinio samprotavimo schemizavimas pasitelkus silogizmą turėtų būti vadinamas loginiu teisės ar teisinio samprotavimo metodu, teisinio samprotavimo logika, nors taip kartais teigiama [7; 10].

Silogizmo schema, kaip teorinis modelis, parodantis teisinio samprotavimo praktiką, gali būti laikomas tam tikru teisės ir (ar) teisinio samprotavimo pažinimo metodu – loginio *tyrimo metodo* sudedamąja dalimi. Tačiau silogizmo ir loginio metodo teisėje, jei metodas suprantamas kaip *veikimo būdas*, tapatinimas nėra korektiškas dėl toliau nurodytų priežasčių.

Pirma, silogistika, esanti viena pagrindinių senosios logikos teorijų, yra tik viena iš daugelio dabartinės logikos teorijų, todėl

tais siejami su teisiniu samprotavimu, pvz., kai taikoma analogija panašiose bylose. Analogija yra atskiras indukcijos atvejis. Indukcija – nededukcinis (tikimybinis) samprotavimo būdas, kai remiantis konkrečiais teisingais atvejais daroma bendra tikėtina teisinga išvada, samprotavimas nuo atskiro prie bendro. Pvz., jei už važinėjimą parke asmenims buvo skiriamos sankcijos, tai, tikėtina, kad ir kitas važiuojantis asmuo bus baudžiamas, o tuo pačiu tikėtina, kad galioja taisyklė, jog už važinėjimą parke baudžiama (indukcija); jei asmuo važiuojantis parka būtinojo reikalingumo atveju nebuvo nubaustas, tai tikėtina, kad esant kitam panašiam atvejui, taip pat nebus baudžiama (analogija).

¹⁶ Skirtingai nuo bendrojo samprotavimo, kuriame argumentų parinkimas ir jų naudojimas ginamam teiginiui pagrįsti nėra saistomas teisės taisyklių ir turi atitikti tik racionalumo reikalavimą.

silogistikos tapatinimas su šiuolaikine formaliaja logika ar juo labiau su visa logika nėra tikslus.

Antra, kaip rodo šio straipsnio antroje dalyje aptarto tyrimo rezultatai, teisinio diskurso dalyviai logiką teisėje dažnai sieja su bendroju racionalumu, nuoseklumu, neprieštaringumu, tokia logikos samprata yra pakankamai paplitusi. Todėl specialiai neapibrėžus, kad loginis teisinio samprotavimo metodas reiškia tik silogizmo pritaikymą, nebūtų aišku, kad reikalavimas vadovautis loginiu metodu reiškia būtent šios vienos samprotavimo formos taikymą.

Trečia, ir svarbiausia – tikroji reikalavimo taikyti silogistinį samprotavimą teisėje prasmė yra reikalavimas laikytis anksčiau nustatytų teisės taisyklių, tiksliai jas taikyti. Viena vertus, toks reikalavimas gali būti įgyvendintas tik jei aišku, kokia yra taikytinų teisės taisyklių aibė, iš kurios reikia parinkti teisės taisyklę. Kaip jau buvo pažymėta straipsnio pradžioje, logika reiškia tinkamus samprotavimo būdus, tačiau ne prielaidų vertinimą, todėl reikalavimas remtis tik tam tikromis prielaidomis (nustatytomis teisės taisyklėmis) nėra logikai būdinga funkcija. Kita vertus, net jei daroma prielaida, kad taikytinų, nustatyta tvarka apribotų teisės taisyklių aibė yra žinoma, reikalavimas taikyti nustatytąsias teisės taisykles pirmiausia reiškia teisės viršenybės principą, teisės stabilumo reikalavimą. Tai, kad visuomenė tam tikru būdu nustato ar įgalioja atskirus savo atstovus nustatyti teisės taisykles ir sutaria jų laikytis, kad teismams, kitiems įgaliotiems pareigūnams paveda šias teisės taisykles taikyti, su logikos samprata turi nedaug ką bendro. Reikalavimas remtis autoritetų nustatytomis

taisyklėmis (formalus teisės taikymas) ar reikalavimas kiekvieną kartą šias taisykles iš naujo įvertinti ir pagrįsti jų tinkamumą (neformalus teisės taikymas) – tai yra teisės, o ne logikos savybė¹⁷.

Metodui, kuris įvardijamas loginiu metodu, neturėtų būti keliami ne logikos mokslo prigimties uždaviniai, todėl svarstyti, ar tinkamai Lietuvos teisės doktrinoje logikos priemonės siejamos su siekiu užtikrinti, kad teisiniai sprendimai atitiktų teisinę tradiciją, garantuotų teisinį stabilumą ir tęstinumą [9, p. 38]. Juo labiau abejotina, ar yra tinkama metodą vadinti loginiu, jei šis įvardijamas kaip kliūtis siekti teisingo sprendimo [7]. Logikos gali nepakakti (nes ne viską argumentuojant įmanoma įrodyti, dažnai įmanoma tik įtikinti), tačiau negali būti taip, kad logika (tinkamas, teisingas samprotavimo būdas) yra kliūtis.

Teisinis stabilumas, rėmimasis tuo, kas jau nustatyta, dėl ko sutarta, t. y. ištikimybė anksčiau suformuluotoms teisės taisyklėmis, kliovimasis autoritetais, yra klasikinio, dogminio požiūrio į teisę esmė. Todėl metodui, kuris išreiškia reikalavimą laikytis nustatytų teisės taisyklių, tinkamas būtų pavadinimas – „dogminis teisės metodas“.

Italų teisės mokslininkas M. La Torre taikliai pažymi [21, p. 3], kad pakankamai triviali silogizmo schema teisėje yra ne tik ir ne tiek logikos pasireiškimas, kiek teisės viršenybės, valdžių padalijimo principo, teismo diskrecijos ribojimo

išraiška. Silogizmas yra veikiau teorinė schema nei praktiškai taikytina priemonė. Tai, kad didžioji premisa (teisės taisyklė) yra nekvestionuojama ir laikoma teisinga, galiojančia ir taikytina, reiškia teisės viršenybės principą. O pats silogizmas, kai nekvestionuojama teisės taisyklė „uždedama“ ant faktinių aplinkybių, išreiškia įstatymų leidėjo sukurtos teisės taikymo aktą – tai ir yra įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių atskyrimo principo atspindys.

Papildomai pažymėtina, kad silogizmo schema teisės praktikai yra naudinga gerokai mažiau nei teisės teorijai, nes kaip matyti iš pirmiau pateiktos išplėstinės silogizmo schemas, tik (5) ir (9) samprotavimo žingsniai nekelia abejonių, kituose teisinio samprotavimo etapuose – konstatuojant faktines aplinkybes, interpretuojant teisės ir faktines aplinkybes, sprendžiant teisės kolizijas – lieka daug nevienareikšmiškumo, kurio nepadeda išspręsti silogizmo schema. Kartu galima pažymėti, kad aptarta silogizmo schema yra tik viena iš keliolikos galimų silogistikoje naudojamų dedukcinių išvedimo būdų, silogizmo schemų.

Apibendrinant šias pastabas konstatuotina, kad silogizmas laikytinas teorine schema, teoriniu teisės veikimu ir (ar) teisiniu samprotavimą parodančiu modeliu, tačiau ne metodu, kuriuo turėtų būti vadovaujama si ar rekomenduojama vadovautis.

3.2. Neklasikinės logikos rūšys

Tiriant teisinio samprotavimo ypatumus, teisinio samprotavimo formalizavimo galimybes, yra pasitelkiamos sudėtingesnės logikos rūšys, pavyzdžiui, modalumo logika. Šioje logikoje kartu su paprasčiausiais

¹⁷ Galima pažymėti, kad tuo atveju, kai teisinis sprendimas nėra grindžiamas nustatytosiomis teisės taisyklėmis, kai nukrypstama nuo šių taisyklių, argumentacija turi būti ypač stipri, taigi dedukcinio samprotavimo šiuo atveju gali būti santykinai daugiau nei tada, kai formaliai pritaikoma teisės taisyklė be jokio papildomo argumentavimo, pagrindimo.

išvedimo („jei, tai“, \ddagger), neigimo („ne“, \neg), konjunkcijos („ir“) ir kitais tradiciniais loginiais operatoriais naudojami sudėtingesni modalumo operatoriai, nusakantys būtinumą, galimybę ir pan. [13, p. 185–240; 19, p. 29]:

- a) aletiniai operatoriai – „yra įmanoma, kad“, „būtina“ ir pan.;
- b) episteminiai operatoriai – „yra žinoma, kad“, „yra tikima, kad“ ir pan.;
- c) deontiniai operatoriai – „yra draudžiama“, „yra privaloma“, „yra leidžiama“ ir pan.;
- d) laiko operatoriai – „visada ateityje“, „kai kada ateityje“, „visada praeityje“, „kai kada praeityje“, „tikrai kitu laiko momentu“ ir pan.

Pažymėtina, kad modalumo logika nėra vienalytė, esama įvairių tarpusavyje ne visada suderinamų ir todėl kartu netaikomų modalumo logikos rūšių, todėl detalus įvairių modalumo logikų pritaikymas teisinio samprotavimo analizei šiame straipsnyje plačiau neaptariamas.

Normatyviniam teisiniam samprotavimui formalizuoti ir analizei bene tinkamiausia yra viena iš modalumo logikos krypčių – deontinė logika, kurioje naudojami normatyviniai operatoriai „draudžiama“, „privaloma“, „leidžiama“.

Deontinės logikos pranašumas, palyginti su klasikine logika, yra tas, kad naudojant deontinius operatorius galima išvesti ne tik faktus, bet ir teisės taisykles. Pavyzdžiui, iš taisyklės „parke motorinėmis transporto priemonėmis važinėti draudžiama“ galima išvesti taisykles „Jonui parke motorine transporto priemone važinėti draudžiama“, „parke motoriniu dviračiu važinėti draudžiama“, „parke privaloma nevažinėti mo-

torinėmis transporto priemonėmis“ ir pan. Deontinės logikos išvedimo taisyklėmis galima išreikšti, kaip iš tam tikros pirminės teisės taisyklių aibės deduktiškai išvedama platesnė išvestinių, individualizuotų teisės taisyklių, kurios taip pat galioja, aibė. Akivaizdu, kad konkrečioje situacijoje yra paprasčiau pritaikyti individualizuotą teisės taisyklę – silogizmą pritaikyti yra lengviau, nes spraga tarp bendros teisės taisyklės ir konkrečios situacijos yra mažesnė¹⁸. Aptartas individualizuotų teisės taisyklių išvedimas negali būti formaliai išreikštas naudojant tik klasikinės formaliosios logikos operatorius, taigi deontinė logika yra tinkamesnė teisinio samprotavimo analizei nei klasikinė formalioji logika.

Beje, deontinė logika, kaip ir klasikinė logika, taip pat nėra pakankamai išraiški priemonė teisiniam samprotavimui formalizuoti. Pažymima [19, p. 40], kad tai yra iš dalies nulemta teisės dinamiškumo. Tiek teisė, tiek šia teise besivadovaujanti visuomenė, tiek kitos teisiniu sprendimui priimti galinčios turėti reikšmės aplinkybės nuolat kinta – tai, kas yra privaloma, draudžiama ar leidžiama konkrečiu momentu, skiriasi nuo to, kas buvo privaloma, draudžiama ar leidžiama ar bus privaloma, draudžiama ar leidžiama. Aktyvus žmogiškasis veiksnys, lemiantis tiek statutinės teisės, tiek teismų praktikos, tiek aplinkybių kaitą, apsunkina

¹⁸ Apie tai, kad tarp teisės taisyklės (normos) ir konkrečios situacijos yra išvedimo spraga, loginis šuolis, nuolat diskutuojama teisės teorijoje, pvz., XX a. pradžioje O.W. Holmesas jaunesnysis teigė, kad „bendri teiginiai nesprendžia konkrečių atvejų“ [20]. Antrojoje XX a. pusėje A. Arnio, R. Alexy ir A. Peczenikas pažymėjo, kad „sprendimas konkrečioje byloje negali būti išvestas deduktiškai iš esamos teisinės medžiagos (teisės tekstų)“ [4, p. 252].

ar daro neįmanomus loginius ateities teisi-
nių sprendimų modeliavimus.

Kita deontinės logikos nepakankamumo
priežastis yra ta, kad loginiuose išvedimuose
apie išvedimo tinkamumą yra prasminga
kalbėti tik kai prielaidos yra teisingos, o
teisės normos paprastai nelaikomos nei
teisingomis, nei klaidingomis.

3.3. Teisės ir dirbtinio intelekto studijų įžvalgos: netolydžioji logika

Pastaraisiais dešimtmečiais teisinio sam-
protavimo tyrimui, analizei, modeliavimui
pasitelktos specialios logikos rūšys, kurios
konstruojamos atsižvelgiant ir į teisinio
samprotavimo ypatumus. Skirtingai nei
silogistika ar deontinė logika, kurios teisės
taisyklės vertina kaip iš anksto duotus ir
nekintamus duomenis, šios logikos rūšys
įvertina ir tai, kad teisėje taisyklių taikymas
nėra absoliutus: teisės taisyklė paprastai turi
išimčių, šios išimtys ne visada iš anksto
žinomos, situacijai taikytina teisės taisyklė
gali būti netaikoma, jei esama svaresnių
priežasčių, kurios pagrindžia taisyklės
netaikymą, iš teisingų prielaidų gautos
teisingos išvados gali būti nugincytos, jei
paaiškėja papildomos aplinkybės, ir pan.
Taip pat atsižvelgiama į dialektinį, argu-
mentacinį teisinio samprotavimo pobūdį:
teisinio samprotavimo eiga priklauso ir nuo
opponento pateikiamų argumentų.

Šių logikos rūšių ypatumas yra tas, kad
jose samprotavimas, taip pat ir teisinis
samprotavimas, nėra laikomas tolydžiu ar
vienakrypčiu procesu – yra galimos sam-
protavimo korekcijos, tam tikri „grįžimai“,
papildymai naujais duomenimis ir tikslini-
mai. Taip pat šiose logikos rūšyse yra ga-

lima, kad iš teisingų prielaidų dedukciškai
išvedus teisingą išvadą, ši išvada gali tapti
neteisinga, jei būna nugincyta.

Todėl šios logikos rūšys atitinkamai
ir įvardijamos – netolydi, nemonotoninė
(angl. *non-monotonic*) logika, nugincijama,
anuliuojama (angl. *defeasible*) logika¹⁹.
Pavyzdžiui, aptartame pavyzdyje taisyklė
„parke motorinėmis transporto priemonė-
mis važinėti draudžiama“ bei atitinkamai
sankcija už taisyklės pažeidimą netaikoma,
jei paaiškėja svarbios aplinkybės, kurių
nenumatė teisės taisyklės kūrėjas²⁰. Ieškant
teisinio sprendimo, samprotaujant gali būti
nugincytas ne tik teisės taisyklės taikymas,
bet ir bet kuri kita koncepcija ar teiginys –
teisės principas, faktinės aplinkybės, taip
pat tarpinės ir net galutinės išvados. Teisinis
sprendimas yra teisingas tada ir tik tada, jei
nėra informacijos, kuria remiantis šį spren-
dimą būtų galima nugincyti.

Esminis netolydžiosios logikos skirtu-
mas, palyginti su aptartomis logikos rūšimis
ar loginėmis dedukcinėmis schemomis, yra
tas, kad netolydžioji logika įvertina pirmi-
nių prielaidų pasikeitimo, papildymo nau-
jomis prielaidomis aplinkybę. Tradicinėje,
taip pat deontinėje logikoje, paaiškėjus,
kad iš pirminių prielaidų dedukciškai išve-

¹⁹ Į teisės normų ir teisiųjų kategorijų nugincijamą
pobūdį XX a. viduryje atkreipė dėmesį dar L. H. A. Har-
tas, tačiau šio aspekto savo darbuose vėliau neplėtojo
[14, p. 115].

²⁰ Netolydumas, nugincijamumas yra būdingas
ne tik teisiniam samprotavimui. Pavyzdžiui, iš teigi-
nių „paukščiai skraido“ ir „A yra paukštis“ plaukia „A
skraido“. Tačiau, kaip žinoma, jei A yra pingvinas, tik
išsiritęs ar sužeistas paukštis, tai A neskraido. Tradici-
nėje logikoje toks nenuoseklumas reikštų, kad pirminis
teiginys, kad paukščiai skraido, yra neteisingas (taisyklė
„paukščiai skraido“ negalioja). Netolydžioje logikoje
taisyklė „paukščiai skraido“ netampa negaliojančia – ji
yra taikoma, o atitinkama informacija, kad paukščiai
skraido, laikoma teisinga, kol nėra nugincyta.

dant gauta išvada yra neteisinga, daroma išvada, kad ir prielaidos (ar dalis prielaidų) yra neteisingos, nes iš teisingų prielaidų negalima gauti neteisingos išvados. Netolydžioji logika yra tinkamesnė daugeliu teisės taikymo atvejų, nes nesama daug teisės taisyklių, kurios neturėtų iš anksto nustatytų ar taisyklės taikymo metu galinčių paaiškėti taikytinų teisės taisyklės išimčių. Taigi, ši logika turi didesnę išraiškos galią, ji leidžia formalizuoti tokius samprotavimus, kurie yra teisingi, tačiau negali būti išreikšti pasitelkus silogistiką, teiginius, predikatus ar deontinę logiką.

Netolydžiojoje, nuginčijamoje logikoje naudojamos samprotavimo konstrukcijos, skirtos konfliktui tarp dviejų viena kitai prieštaraujančių prielaidų įvardyti, argumentų santykiui įvertinti, pavyzdžiui, „argumentas A1 tikrai nuginčija (angl. *defeats*) argumentą A2, jei visais atvejais A1 nuginčija A2 ir A2 nenuginčija A1“, „argumentų aibėje *Args* nesama konflikto, jei nei vienas argumentas iš aibės *Args* nekritikuoja kito šios aibės argumento“ ir pan. [17]. Taip pat taisyklės, skirtos dialogui tarp dviejų argumentuotojų (žaidėjų) užrašyti. Taigi, netolydžioji logika įvertina ir dialektinį teisinio samprotavimo pobūdį.

Pažymėtina, kad žaidimų teorijos elementus inkorporuojančios netolydžiųjų logikų rūšys ar samprotavimo modeliai, kuriuose tradicinės logikos principas „iš teisingų prielaidų būtinai gaunama teisinga išvada“ taikomas su išlygomis, tik sąlygiškai gali būti vadinami logika, jei logika yra suprantama kaip nuoseklus, vieno samprotautojo atliekamas (monologinis) išvedimas. Nepaisant to logikos terminas yra vartojamas įvardyti šiems samprotavimo metodams bei formalizavimams. O teisinį

samprotavimą tiriančių kontinentinės teisės tradicijos autorių darbuose, analizuojant teisinį samprotavimą ir jo metodologiją, vis dažniau netolydžioji, nuginčijama logika laikoma „tikrąja“ teisinio samprotavimo logika. Silogizmo schema tuokart įvardijama naiviuoju deduktyvizmu (*naïve deductivism*) [17, p. 18–26; 6, p. 54].

Vertinant netolydžiąją logiką, taip pat aptartą deontinę logiką loginio teisinio samprotavimo metodo sampratos apibrėžimo kontekste pažymėtina, kad ir šiais atvejais, kaip ir silogizmo schemas atveju, deontinė ar netolydžioji logikos pirmiausia yra teisinio samprotavimo tyrimo metodai ir tik iš dalies gali būti laikomos veikimo, tikslo siekimo metodu.

Apibendrinant galima pažymėti, kad nė viena iš šiame skyriuje aptartų logikos rūšių – silogistikos, deontinės, netolydžiosios logikos – nėra įmanoma išspręsti visų kylančių atliekant teisinį samprotavimą klausimų. Visų pirma dėl to, kad logika, kaip minėta, yra susijusi tik su samprotavimo forma, o turinio sprendimų priėmimas, prioriteto vienam ar kitam argumentui suteikimas yra teisinį sprendimą priimančio asmens vertybinis pasirinkimas. Logika ar loginis metodas, kaip ir kiekvienas kitas teisinio samprotavimo ir (ar) teisės aiškinimo metodas, yra instrumentas teisinį sprendimą priimančiojo rankose, o atsakomybė už sprendimo teisingumą, be abejo, tenka ne metodui, o sprendimą priimančiajam asmeniui.

4. Loginio metodo teisėje sampratos daugiareikšmiškumas

Įvairios logikos rūšys yra priemonės, padedančios schemizuoti (silogizmo schemas

atveju) ar detaliau išreikšti (deontinės, netolydžiosios logikos atvejais) teisinį samprotavimą. Taigi, logika gali būti tyrimo būdas, kuriuo teisinį samprotavimą yra įmanoma išdėstyti kuo labiau eksplicitiškai, jį išskleisti, parodyti samprotavimo nuoseklumą, neprieštaringumą. Kalbant apie šią loginio metodo prasmę, logikos samprata yra artima ar tapati logikos sampratai, kuri vartojama logikos moksle.

Daugiau diskusijų kyla tada, kai *loginio teisinio samprotavimo metodo* sąvoka vartojama metodo, kaip veikimo būdo, reikšme. Čia neretai logikos mokslininkas lieka nustebęs, kai teisininkai priskiria logikai savybes, kurių logika, reiškianti tinkamus samprotavimo būdus, neturi. Logikos moksle prielaidų teisingumas nekvestionuojamas, prielaidos arba yra, arba jų nesama, be to, turi būti žinoma, kad prielaidos yra teisingos (nėra prasminga tirti išvedimus iš klaidingų prielaidų), logika reiškia tinkamas išvedimo formas. O teisinio diskurso dalyviai į loginio metodo sampratą dažnai įtraukia ir prielaidų vertinimą: loginis metodas, kaip pažymėta šio straipsnio 3.1 dalyje, gali reikšti ir reikalavimą remtis tam tikromis (teisinėmis) prielaidomis. Taigi, loginiam metodui šiuo atveju priskiriami ne tik formos, bet ir turinio aspektai.

Su šia loginio metodo samprata, kai reikalavimas taikyti loginį metodą suprantamas kaip tikslus teisės taisyklių pritaikymas (t. y. rėmimasis tik tam tikromis – formaliuose teisės šaltiniuose įtvirtintomis – prielaidomis), būtų galima sutikti tik jei tai būtų vienintelė doktrinoje aptinkama loginio metodo, logikos teisėje reikšmė. Šiame straipsnyje buvo parodyta, kad vienintelės teisinio loginio metodo sampratos nesama. Kita priežastis,

kodėl metodo, reiškančio ne tiek išvedimo būdą, kiek rėmimąsi tam tikromis prielaidomis, įvardijamas loginiu laikytinas netiksliau, yra ta, kad daugelis diskurso dalyvių ar diskurso vertintojų logiką pirmiausia supranta taip, kaip ją traktuoja logikos mokslas – kaip tinkamą, patikimą išvedimo būdą.

Straipsnio autorės nuomone, tais atvejais, kai logikai suteikiama kita, ne logikos moksle įprasta reikšmė, prieš įvardijant loginį metodą teisėje, turėtų būti susitarta dėl šio metodo turinio.

Išvados

Siekiant atskleisti loginio teisinio samprotavimo metodo sampratą ir turinį, tinkama aptarti, kuri metodo samprata turima omenyje – ar metodas kaip sąmoningai pasirinktas, užsibrėžtam tikslui pasiekti skirtas veikimo būdas, ar metodas kaip priemonė, kuria siekiama pažinti, ištirti teisę, teisinį samprotavimą.

Silogistika, viena iš pagrindinių senosios logikos teorijų, tačiau tik viena iš daugelio šiuolaikinės logikos teorijų, ar deontinė logika, tiksliau nei silogistika išreiškianti normatyvinį teisinio samprotavimo pobūdį, ar pastaraisiais dešimtmečiais teisinio samprotavimo tyrimui, analizei, modeliavimui pasitelkta netolydžioji (angl. *non-monotonic*), nuginčijama (angl. *defeasible*) logika, kurioje, skirtingai nei silogistikoje ar deontinėje logikoje, įvertinta ir tai, kad teisėje samprotaujant rėmimasis nustatytosiomis teisės taisyklėmis nėra absoliutus, teisės taisyklės turi išimčių, iš teisingų prielaidų gautos teisingos išvados gali būti nuginčytos, jei paaiškėja papildomos aplinkybės, ir kurioje atsižvelgiama į dialektinį, argumen-

tacinį teisinio samprotavimo pobūdį – visos šios logikos rūšys laikytinos pirmiausia teisės, teisinio samprotavimo tyrimo, o ne veikimo teisėje metodais.

Tuo atveju, kai terminai „logika“, „loginis teisinio samprotavimo metodas“, „loginis teisės aiškinimo metodas“ yra vartojami būtino, rekomenduojamo veikimo būdo prasme, jie turėtų būti suprantami kaip reiškiantys samprotavimo nuoseklumą, neprieštaringumą, klaidinančių nutylėjimų negalimumą, tinkamą reiškinių, sąvokų siejimą. Aukščiausiųjų Lietuvos teismų praktikos tyrimo rezultatai rodo, kad būtent šią prasmę teisės diskurso dalyviai paprastai

suteikia logiškumo teisėje, loginio metodo teisėje terminams. Ši samprata galėtų ir turėtų būti papildyta logikos mokslo patikslinimais, kad logika yra abejonių nekeliantis įrodymas, ji apima teisingų išvadų iš teisingų prielaidų išvedimo būdus ir nevertina prielaidų teisingumo. Bet kuri kita, speciali loginio metodo prasmė veikiau lemtų teisės diskurso dalyvių nesusikalbėjimą, nei prisidėtų prie teisės diskurso aiškumo.

Tais atvejais, kai teisės diskurso dalyviai turi omenyje metodą, kuris išreiškia reikavimą laikytis nustatytųjų teisės taisyklių, ištikimybę „teisės raidei“, būtų tinkamiau vartoti dogminio teisės metodo sąvoką.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 41-991.

Specialioji literatūra

2. ALDISERT, R. J. *Logic for Lawyers: A Guide to Clear Legal Thinking*. 3rd ed. Indiana: National Institute for Trial Advocacy, 1997.

3. ALEXY, R. *Teisinio argumentavimo teorija*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

4. AARNIO, A.; ALEXY, R.; ir PECZENIK, A. *Foundation of Legal Reasoning*. In *Legal Reasoning I*. Ed. Aarnio A., MacCormick D.N. Cambridge: Dartmouth Publishing Company, 1992.

5. BUBELIS, R., JAKIMENKO, V. *Logika*, I dalis. Dvireikšmė teiginių logika, argumentacijos teorija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

6. BROZEK, B. *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2007.

7. GUMBIS, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, nr. 76.

8. HARTAS, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997.

9. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, nr. 73.

10. MACCORMICK, D.N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1978.

11. MACKUVIENĖ, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslinio problema. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 1(5).

12. MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.

13. NORGĖLA, S. *Logika ir dirbtinis intelektas*. Vilnius: TEV, 2007.

14. PECZENIK, A. *Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law*. Dordrecht: Springer, 2005.

15. PERELMAN, CH. *Justice, Law and Argument. Essays on Moral and Legal Reasoning*. Dordrecht: D. Deidel Publishing Company, 1980.

16. PLEČKAITIS, R. *Logikos pagrindai*. Vilnius, 2004.

17. PRAKKEN, H. *Logical Tools for Modeling Legal Argument. A Study of Defeasible Reasoning in Law*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.

18. POSNER, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.

19. STELMACH, J., BROZEK, B. *Methods of Legal Reasoning*. Dordrecht: Springer, 2006.

20. STONE, M. Formalism. In *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. Ed. Coleman J., Shapiro Sc. Oxford University Press, 2002.

21. TORRE, LAM. *Theories of Legal Argumenta-*

tion and Concepts of Law: an Approximation. Florence: European University Institute, 1998.

22. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. II d. Vilnius: Žodynas, 2000.

23. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. 2 leid. Vilnius: Justitia, 2004.

Praktinė medžiaga

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 10 d. nutarimo neįrašyti į sesijos darbų programą nutarimo „Dėl Seimo nario K. Bobelio įgaliojimų nutraukimo“ projekto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 51-991.

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 61-1166.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 5 punkto pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 29-524.

27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 9-199.

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. rugsėjo 25 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žemės įstatymo 6 straipsnio pirmosios ir antrosios dalių normų, reguliuojančių vietos savivaldos institucijų teises valstybinės žemės valdymo srityje, ir 24 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 92-2173.

29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 10 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 20 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 1998, nr. 25-650.

30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 476 straipsnio**

trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, nr. 85-2382.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, nr. 109-3004.

32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198(1) straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 39-1105.

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 85-3094.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 181-6708.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1292.

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. **nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“**. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 65-2400.

37. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas „Dėl kreipimosi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą priimti prejudicinį sprendimą“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/s070508.htm>>.

38. *Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio Atskiroji nuomonė dėl konstitucinės justicijos bylos Nr. 26/06, išnagrinėtos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimu* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/20090902_atk_nuom_Sileikis.pdf>.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, susijusių su kariuomenės pertvarka, konstitucingumo“. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 115-4889.

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 39 patvirtinta Teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas, apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika*. 2003, nr. 18.

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 16 d. Teismų praktikos, taikant bausmių vykdymo atidėjimą, apžvalga (Baudžiamojo kodekso 75 ir 92 straipsniai). *Teismų praktika*. 2008, nr. 28.

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. apibendrinimas „Kai kurie *non bis in idem* (ne *bis in idem*) principo taikymo Šengeno erdvėje aspektai“. *Teismų praktika*. 2009, nr. 30.

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Teismų praktikos kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo (Baudžiamojo kodekso 281 straipsnis) baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, nr. 30.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 3 d. apibendrinimas „Teisė į būsto neliečiamybės gerbimą (išskeldinimas iš būsto)“. *Teismų praktika*. 2009, nr. 31.

45. *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 4 d. nutartis c. b. nr. 3K-3-561/2009*.

46. *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 9 d. nutartis c. b. nr. 3K-3-554/2009*.

47. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. rugpjūčio 19 d. nutartis a. b. nr. A-756-777-09*.

48. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 14 d. nutartis a. b. nr. N-575-2853-09*.

49. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis a. b. nr. A-444-1503-09*.

THE METHOD OF LOGIC IN THE LAW: THE PROBLEM OF THE CONCEPT

Eglė Mackuvienė

S u m m a r y

The purpose of the article is to investigate the role and possibilities of logic in the law and legal reasoning. The hypothesis is formulated, that there isn't a single meaning of the concept of the method of logic in the law, so legal discourse still could be vague if one just uses terms legal logic or logical method without explaining what these terms are supposed to mean.

The forms and objective reasons for interconnection between law and logic are analyzed in the first part of article. It is noticed that law and logic have similarity in objectives – there is concern about finding right, correct, just, true answer. Some kind of dualism of law-logic interconnection is pointed out: logic is a method in legal investigation, as well as law is a domain of logical investigation. Logic is also important when law is understood as system of norms, as this system could be treated as deductive theory. Further the jurisprudence of Constitutional Court of the Republic of Lithuania, also of the other supreme courts in Lithuania, is overviewed with the

purpose to find what meaning and content is asserted to the concept of the method of logic in the decisions of the courts.

Finally, insights of legal doctrine on law and logic are presented and assessed. Two concepts of method are used as a background in this analysis – method understood as tool for investigation, method for research and method as aim-gaining activity, method for action. It is concluded that model of syllogism, as well as deontic logic, also defeasible non-monotonic logic are tools in legal investigation, models of expression of legal reasoning. If one speaks about method as aim-gaining activity and points out to arguments of legal stability, adherence to existing legal norms, this method should be labeled as doctrinal method, although there are legal scholars, also in Lithuania, who labels this adherence to existing legal norms as logical method. Here the remark should be made: the last perception about logic in the law partly discords with the scientific notion of logic.

Įteikta 2010 m. birželio 22 d.

Priimta publikuoti 2010 m. spalio 22 d.